

E 135/5

JZ

VALLÁS, KERESZTYÉNSÉG, PROTESTANTIZMUS.

HÁROM ELŐADÁS.

A DEBRECENI KOSSUTH-UTCAI REFORMÁTUS TEMPLOM
VALLÁSOS ESTÉLYEIN 1919 MÁRCIUS 9-ÉN, 16-ÁN ÉS 23-ÁN
ELMONDTA

TANKÓ BÉLA.

TISZTA JÖVEDELME A KOLOZSVÁRI REFORMÁTUS
THEOLÓGIAI FAKULTÁSÉ.

DEBRECZEN, 1919.

CSÁTHY FERENCZ MAGYAR TUDOMÁNYEGYETEMI KÖNYVKERESKEDÉS
ÉS KÖNYVKIADÓVÁLLALAT KIADÁSA.

ÁRA 4 KORONA.

VALLÁS, KERESZTYÉNSÉG, PROTESTANTIZMUS.

HÁROM ELŐADÁS.

A DEBRECENI KOSSUTH-UTCAI REFORMÁTUS TEMPLOM
VALLÁSOS ESTÉLYEIN 1919 MÁRCIUS 9-ÉN, 16-ÁN ÉS 23-ÁN
ELMONDTA

TANKÓ BÉLA.

TISZTA JÖVEDELME A KOLOZSVÁRI REFORMÁTUS
THEOLOGIAI FAKULTÁSÉ.

DEBRECZEN, 1919.

CSÁTHY FERENCZ MAGYAR TUDOMÁNYEGYETEMI KÖNYVKERESKEDÉS
ÉS KÖNYVKIADÓVÁLLALAT KIADÁSA.

E 135/5

Vallás.

Ezeknek az előadásoknak végső célja: feleletet keresni arra a kérdésre, hogy mi a protestantizmus, mit jelent protestánsnak lenni. De a protestantizmus, a reformáció a keresztyénség életfájának hajtása, a keresztyénség pedig a vallás egyetemes életjelenségeinek sajátos formája. A gyökéren kell hát kezdenünk a vizsgálódást, hogy megértsük a gyümölcsöt; azért kell szólnom rendre arról: mi a vallás, mi a keresztyénség, mi a protestantizmus.

I.

Tisztán elméleti megvilágítás, tisztán magyarázat a célom: mi hogy van a vallás dolgaiban. Tudom, hogy sokan vannak, akik féltik a vallást a magyarázó, tudományos célú munkától. Azt mondják: építenek neki lelkük legmélyén egy szentélyt, abba beleállítják oltárul a vallást, de ajtaját annak a szentélynek ki nem nyitják — miért? Félnek, hogy a vallás nem bírja meg a világosságot? Hát ha valaki, aki szereti a szépet és tud is mélyen gyönyörködni benne, azt mondaná, hogy ő nem meri föltenni a kérdést: mi a szépség, mi az a titokzatos nyílt csoda, ami elbűvöli, mikor a szépben gyönyörködik, — nem meri, mert attól fél, hogy aztán nem tud többet gyönyörködni a szépben: mit feleljünk rá? Ennyit: íme a tapasztalat azt mondja, hogy soha se volt ártalmára az embernek, ha nemcsak gyönyörködött a szépben, hanem meg is kérdezte: mi a szép; nem szegényedés,

hanem gazdagodás járt nyomában, ha az ember rávetítette értelmé sugárkévéjét a szépre, mert oly finomságokkal gazdagodott gyönyörűsége, minőket az ijedősen elzárkózó nem is sejt. És éppen ennyi bölcsesség van abban is, ha valaki fél megpróbálni: megérteni a vallást.

Mert éppen azt tanítja a tapasztalás a vallásról is: arra nézve is gazdagodás volt, mikor a vallásos tapasztalatokban gazdag lélek meg is kérdezte: mi a vallás? mit jelent az, hogy ő vallásos, mit végez, mikor vallásos tapasztalatokat él át? Minél mélyebb volt vallásos élménye, annál inkább; ki gondolkozott többet azon, amit átélt, mint Pál, ki elmélkedett mélyebben, mint Luther, Kálvin? Nézzétek meg a történelmet: a nagy vallásos személyiségek a mély reflexió emberei is. Miért? Mert így rendeli egy mélységes törvény, az, hogy ismerni annyi, mint egy magasabb fokon megismételni, újból átélni azt, ami a miénk volt, de nem tudtunk róla; ismerni annyi, mint öntudatosan birtokba venni életünket: annyi, mint magasabb, mert tömörebb fokban, mert öntudatosan bírni az élet gazdagságát. Az ismerés az élet magasabb foka: öntudatosan birtokba veszi saját magát. A világot egy örök, változatlan, objektív rend létparancsai éltetik; eszerint keringenek a csillagok, nő a búza, pezseg a vér, támad a szívben gyűlölet vagy önfeláldozás. E törvényszerűség nyílt titkaiból már a gyermek kezdi észrevenni a változatlan érvényű jeleket; amennyire meg tudja látni, annyira tapasztalja meg; amennyire megtapasztalta, annyira ismerte meg, s amennyire megismerte, annyira gyarapodott s annyira lett úr a világ, a maga élete fölött: annyira éli életét egy magasabb fokon. Az ismerés, mondták, élethatalom. Igen, az, azért, mert az életnek magasabb formája.

S ezért van az, hogy a vallásos lángelmék a legfelségesebb tudományos lendületnek is megindítói; s innen van, hogy aki felületesen megízelti a tudomány vizét, sokszor

elszakad a vallástól, s azt hiszi, hogy különleges bölcsesség vizein evez, mikor a vallás ellen lázít, de aki meg tudta tapasztalni a tudomány életfakasztó erejét, tudós életét a vallás hangulatában éli át. Mert a tudomány az ismerés rendszeres végzése; azért a tudomány, ha érdemes erre a névre, élethatalom, mert az élet tömörült, a tiszta jelentésekbe kristályosult létmódja. Félteni kell-e hát a vallást a tudománytól? Az életet attól, ami gazdagsága és nemessége tudatára emeli?!

Nem bezárni hát a szentély ajtaját, hanem kitárni, hogy beáradjon rajta az éltető világosság; hadd lássa az ámuló, a megnyugvó szem, hogy a vallás nem a félhomály kegyelméből tengődő élet, hanem maga éltető hatalom; kitárni a szíveket az elmének, hogy necsak gyermeked hitével, de egész megvilágosodott értelmével imádja az ember az Urat (Molnár Albert).

*

De hiszen nem is volt soha ember, aki ama szentély ajtaját zárva tudta volna tartani; nem volt ember, gondolkozó, aki elkergethette volna magától a kérdést: mit jelent az, hogy vallásom van... s nincs ember, akinek nem volna valamilyen felelete a kérdésre. Az egyiké — talán a legtöbb emberé, igazán — ez: vallásos az, aki templomba jár, híven megtartja az egyház rendeleteit; tehát vallás a templomlátogatás, a zsoltáréneklés, kereszttetés, cerimoniák. Mindenki érzi, hogy mély igazságok lüktetnek e felelet mélyén, de mindenki érzi, hogy mégse az egész igazság ez, a vallás több, mint templombajárás, kultusz, szakramentum. Nagy dolog mindez, de a templomba nem azért járunk, hogy éppen csak ott legyünk, hanem, hogy valami nagy dolog történjék velünk, nem is csak a hétnek egy napjára, délelőttjére, kilenc órától tízig számítottan, hanem az életre szólóan; a templomozás nem önmagáért van, sem a szakramentum: hanem,

hogy elvigyen Valakihez, aki több, magasabb, mint mindez, *amin keresztül* Hozzá lehet jutni. A templomozás az edény, drágább vagy szerényebb, melyben ez élet vizét kapjuk: nem az edény a fő, hanem az élet vize; az élet, melyben megújulunk, az a vallás. És a zsoltáros ének — óh, nagy dolog az, ha egyszer a magyar nép megint az a zsoltáros nemzet lesz, aki volt valamikor! De a zsoltár hangja, úgy, mint az imádság, a szertartások, mind arra valók, hogy rajtuk keresztül valami magasabbhoz jussunk, valamihez, ami túl van rajtuk, amihez mindez éppen csak út — mindenki érzi, hogy abban a magasabban, ott lesz, ami a vallás nevet érdemli.

Aki jobban ismeri a vallást s a történelmet, talán azt mondja: vallás a hűség a hitvalláshoz, az egyházhoz, a bibliához. Komoly létparancsok dühörögnek e mély tartalmú szavakban. Hitvallások! Hégymozgató hitű lelkek mélységes vallásos tapasztalatainak gránittá tömörült emlékei ezek; bennök izzik életfakasztó élmények tüze; aki megértő lélekkel, vallásos tapasztalásra képes lélekkel közeledik hozzájuk, annak a konfessziók, a dogmák elkezdenek izzani, — a gránit megolvad s kicsap belőle az ősz élmény lángja: a gránit tartóból az élet tüze; itt sem az edény a fő, hanem amit hordoz, az élet: abban van a vallás. És az Írás: igen, az élet könyve az, minden lélek számára, amely a betűn túl meg tudja benne tapasztalni a lelket; a leggazdagabb élet-hatások forrása, mert a legfelségesebb vallásos lángelmék tapasztalatai élednek meg benne. S az egyház: romolhatatlan ígéreték letéteményese, tévedéseken keresztül is nagy kincsek sáfára; de ezek se magukért vannak; ezek is egy-egy edény, egy-egy sokágú ösvény: amit nyujtanak, ahová visznek, ami túl van rajtuk, ha általuk érhető is el: abban van a vallás.

Akik mélyebben ismerik a lelket, akiknek mély vallásos tapasztalataik vannak, azt mondják: vallás az Isten parancsai szerinti élet; vallás az Istennel járni, lakozni, vallásos az,

akinek egész élete egy szüntelen istentisztelet. Ez más zengésű hang, az ember szíve önkéntelenül igent mond reá; ez a visszhang elárulja, hogy az igaz húr szólalt meg, mint a hangszer elárulja magát, mikor a belékiáltott hangok közül arra felel, amelyikre hangolva van, amelyik éppen az ő természete. Igen, a vallás az istentisztelet hangulatában élt élet; vallás az az életfolytatás, mikor az ember képes egy szeliden verőfényes magaslaton élni, amelyik nem azért verőfényes, mert az emberből valami varázsló kéz kioperálta a képességet, hogy szenvedni tudjon, hanem mert még a szenvedés is értelmet nyer egy magasabb világrend átsugárzó fényében. Vallás: egy szüntelen nemesedés, gazdagodás, azért, mert a legnemesebb valóság gazdagságával összeforrtunk és most az él bennünk. Nem is lehetne nyomonjáróbban kutatni, mi a vallás, mintha fölkeressük: mi van a mélyén annak a gondolatnak, hogy a vallás: folytonos istentisztelet, verőfényes magasság bizonyossága, értelemadó viszonyulás a világhoz.

*

Azzal kell kezdenem, hogy ebbe a verőfényes bizonyosságba egy mélységes gyötrelem éjszakájából kell feljutnunk; az élet értelméhez csak a halál árnyékának völgyéből lehet felszárnyalni; az a magaslat csak a legiszonyatosabb megrendülés pillanatában nő oltalmul riadt lelkünk alá. Miféle létparancs érvényesül itt?

Hogy milyen lehetett az ember fejlődése attól fogva, hogy megjelent a földön, mint egy nemes idegen, egyik legizgatóbb kérdése a kutatásnak: az élet kibontakozásának és megteljesedésének kérdése ez, s van olyan izgató, mint az, hogy hogy támadt az élet a földön. A részletekben még sok a vitás, de az alapirány világos. Az őseMBER szegényes életet élt, koldus alamizsnán tengődött, amit a véletlen hullatott tenyerébe, a véletlen volt királya és rettegés volt útítársa.

De mikor eszközöket tudott magának készíteni, fegyvert tudott magának szerkeszteni, hacsak egy darab kőből is, mikor le tudta kötni tűzhelyére a tüzet: akkor óriási változás indult meg; akkor felszabadult a véletlen rabsága alól, akkor ki mert bújni barlangjából, ki mert állni a napra, akkor szembezállt a világgal, — akkor lett úrrá a dolgok felett, mert már tudta formálni a dolgokat s akkor ült ki állandó vonásul az ember arcára és szemébe az öröm, az életet biztosító erő tudatának, a fölénynek derűje s visszatükrözte ezt a derűt a csillagok tündöklése, a patak csacsogása, virág mosolya. Minden nép életében és minden ember életében van egy pillanat, ha sokszor igazán csak egy pillanat is, mikor úgy tetszik, hogy az élet elérte teljességét, mintha a világ érettünk volna, mintha mindent elértünk volna, s az élet nem volna egyéb, mint derült ég alatt derült világon örvendezni; — a görög nép ősi korában, gyermek korában áll ennek az időnek legszebb képe előttünk. S a mi életünkben is van, volt egy perc, mikor úgy tetszett, hogy az élet elérte teljességét s parányi életünk beleolvadt egy nagy, egyetemes derű tengerébe.

S mégis, minden nép életében s minden emberében is, van egy perc, mikor mind ennek el *kell* tűnnie; mikor ez az egész boldog derű egyszerre széteszlik, az öröm íze keserűvé torzul, az izmos kar lehull, s az arcra valami kimondhatatlan rémület fagy reá s a szemekből valami vérfagyasztó ijedelem mered a világba. Mi történt? Ellenség nem rémít, éhség nem gyötör, nem fáj egy tagunk se, s ellenségnél, éhségnél, betegségnél kínzóbb gyötrelem bénulttá szorítja a szívet. Mi történt? A csillagok csak úgy tündökölnék, az élet csak úgy hömpölyög megszokott sodrában, mégis, nincs ennek a világnak többé értelme, nem találjuk helyét — nem egy gondolatnak, de nem találjuk a magunk helyét a világban, az egész világ egy értelmetlen zűrzavarrá omlik össze, amit bizonyosnak hittünk, álomnál is semmibb, s amiről azt

hittük, hogy életünket hordozza, éppen olyan semmiség, mint életünk, melyet hordoz... óh nincs a világon gyötrelme-
sebb, bénítóbb ijedelem, mint mikor az ember rémülve esz-
mél rá tehetetlen semmi voltára, bús végességére.

Hogy történik ez a riasztó tapasztalás? Ahány ember, annyiféleképpen. Egyiket — talán a legtöbbet — az eszmél-
teti reá, ha egy láthatatlan kéz megrázza a világ gerincét,
hogy a föld majd kettészakad s „az égi csodák is remeg-
nek“, s az ember a boldog, az önelégült, menekülne vala-
kihez; a másikat talán a néma éjszakák hangtalan vergődése,
mikor felriad, hogy milyennek kellene lennie, milyen tisztá-
nak, szeplőtelennek, s milyen mélyre zuhant milyen szennyes,
s a bűnbánat könnyeivel tesz vallomást, szegény magasba
vágó ember, tehetetlenségéről. Egy másikban, talán a kivá-
lasztottság ajándékának érzése csiráztatja azt a tapasz-
talást: miért-kegyelmesebb hozzá az élet, hogy íme boldog-
ságot ad neki, sikert, dicsőséget — egyszerre kibuggyan
szemből a megalázkodó hála könnye s ebben a minden
gyémántjánál drágább gyémántban visszatükröződik s be-
világít szívébe végessége bús mementója. Megint másiban
talán a leghűvösebbnek látszó, pedig legnemesebb izgalomú
tapasztalás: a tiszta értelemé a tiszta jelentések világában
visz el ama megkerülhetetlen élményhez, amíg fürkészi a
honnan? hová? miért! örök rejtélyeid... Mindegy, bár-
hogy történjék, jön egyszer... lent egy perc, mikor meg-
rendül bennünk egy élet maga; gyökereit mintha egy lát-
hatatlan kéz elmetszette volna; egy *egész* élet rendül meg,
omlik össze, vele együtt széthullt minden, amit valóságnak,
tehát bizonyosnak hittünk s „egy szétomlott világ roncsai
közt zuhanunk alá a semmiségbe“. (Carlyle.)

De ezt az árat meg kell fizetnünk azért, hogy valamikor
napsugaras bizonyosságba érjünk, az egész életnek ez a
megrendülése, a megsemmisülés megízlelése az előfeltétel

ahhoz, hogy az egész élet megújuljon, megteljesedjék: szét kell omlania a világnak, amelyik látszat volt, hogy a valóságba kapcsoljuk bele életünket, hogy bizonyos legyen és verőfényes. S a jutalom megéri az árat. Mikor azt hisszük, hogy zuhanunk a semmiségbe, íme egyszerre egy szelíd kéz fenntart, oly szilárdan, oly puhán, mint gyermeket az anyaöl; mikor azt hisszük, hogy a chaosz zűrzavara éjszakává sötétül körülünk, akkor látunk, oly megvillanással, melynek nincs párja a legcikázóbb villámok közt se; mikor azt hisszük, hogy a világ valósága szétfoslott, akkor villan meg előttünk a világ valós valósága, akkor forrunk össze vele —, addig is tudtuk, hogy a világnak mély, változatlan rendje van, tudtuk, vagy sejtettük, mint egy megállapítható hideg tény, tudományos igazságot, de most nem közömbös megállapítás többé, hanem megváltó élettapasztalat, személyes élmény, hogy a világnak *van* ilyen valós valósága; ezzel forrunk össze, egy boldog, dacos *igen!*-nel odavetjük magunkat ösbizonyossága oltalmába —, nem egy rideg törvénynek, de egy hatalmas életnek, amelyik nagyobb, mint a világ, mert ő kormányozza a világ életét. Életünknek most támadt központja, mikor a legmegrendítőbb lelki tapasztalat beteljesedéseként összeforrunk a világnak ez egyetemes életárjával.

Ezt az egész világnál magasabb életet nevezte az emberi nyelv istennek. Életünk középpontja az, mikor egy megrendítő személyes élményben közvetlenül érintkezünk ezzel az örök titkú valósággal —, az élet központja: találkozásunk Istennel. Milyen ez a találkozás? Megint annyiféle, ahány az ember. Egyiknél szelíd, befelé világító, boldog izgalmú, mint mikor — emlékeztek a szépséges mithoszra? — az Úr csendes alkonyatkor meglátogatta Ádámot a paradicsomban; a másíknál viharzó, mint a Mózesé, Pálé, Lutheré; de mindenütt *egy* létparancs érvényesül: a kezdet egy ijesztő megrendülés, a befejezés: boldog megbizonyosodás; kezdődik

összeomlással, végződik hozsánnázó megújulással, kezdődik világ széthullással, végződik diadalmas bizonyosságba forrással — végződik azzal, hogy összeforrunk Istennel.

Ez az összeforrás Istennel egy leírhatatlan élményben: ez a vallás. Azért mondom: az élet középpontja ez a vallásos élmény; azért mondom: nincs ember, akinek élete, szegény vagy gazdag élete, elszakadhatna ettől a gyökértől s azért van jogunk mondani: nincs a világon hatalom, amelyik elrabolhatná, kiirtathatná az emberből a vallást. A vallás, az emberre nézve: az élet lehetősége és teljessége. Az élet, pusztán fizikai mivoltában: egy erőközpont szétvetődése, kibontakozása; az élet, az emberre nézve, akinek természete az, hogy szellemi valóság, szétvetődés, beletagolódás az egyetemes szellem életébe. Ez a belenövés az egyetemes élet ősi erejébe: ez a vallás; ezért az emberi élet középponti ereje a vallás. Középpont: egy világ épül ki körülte. Most nyeri vissza, igazában: most nyeri meg értelmét a világ, mikor megnyerte az életet. A világ addig volt: magukért élő dolgok tömege; célja volt, élvezetet vagy hatalmat adni az embernek. Az ember volt: dús izom, furfangos értelem —, élvező buborék. Az ember most: egy isteni arc képére teremtett valaki, akin úgy ragyognak fel mind tisztábban az isteni arc vonásai, amint mind teljesebben odaemeli arcát egy magasabb világ fényének. S ezzel kezd átalakulni a világ. Megmarad úgy, mint volt, minden valósága, csak értelmezésükben, csak becslésükben történik változás. A bizonyosság addig az elérhető és két kézzel megtapasztalható, most a láthatatlan dolgok valósága. Eddig a világ volt: csillagok, fák, vizek, emberek óriási, mégis kimerülő, mert céltalan világa, most a világnak célja van: meg kell szenteltetnie, hogy az Úr dicsőségét lássuk átsugározni rajta. Eddig azt mondtuk: a világban ez meg az történik; most megtoldjuk ezzel: egy porszemben bölcsességed, egy csepp vízben di-

csőséged. Eddig azt mondtuk: hiszünk a kézzelfoghatóban, a természetben, az aranyban, vérben; most azt mondjuk: hiszünk a láthatatlan valók bizonyosságában, hiszünk Isrenben. S az élet teljessége! Eddig a teljes élet volt: a bő vagy erős élvezet, az üde izom, talán az okos haszon hajtás; most a kielégítetlen szomjúság, a megváltatás szomja, az elszakadás *ettől* a világtól; az élet most: szüntelen áthelyezése a súlypontnak, szüntelen átmenet a homályból a napvilágba, szüntelen honfoglalás, egy derült, napsugaras magaslat elfoglalása, ahonnan a föld nem vész el, de megszentelődik, mert a munka, a pihenés, az öröm, a szenvedés —, az egész élet: egy szüntelen istentisztelet. S aki ezen a magaslaton lakozást vett, annak van vallása, ez az életfakasztó ereje annak a találkozásnak Istennel.

*

Amíg pedig ez a találkozás nem történt meg, addig, addig nincs vallásunk, ami érdemes volna erre a névre. Addig van vallásos szavak utánamondása, vallásos cselekvények utánacsínálása, — végtelenül fontos dolgok ezek: pillérek, melyekre híd épül egyszer, hogy a vallás életébe átvigyen: életcsírák, miket a gyermek lelkébe elvetünk, de életté csak a személyes élményben fog egyszer nemesedni lappangó erejük. S minden vallásos cselekmény, minden igehirdetés, az egész egyház, minden intézményével, egész lelkipásztori gondjával, azért van, hogy ezt a vallásos élményt részünkbe adja, hogy Isten közvetlen színe elé vigyen, vele találkozást adjon.

Ennek a találkozásnak pedig az a komoly törvénye, hogy senki sem lehet tanúja; senki se állhat közém és az Isten közé, minden léleknek úgy kell, úgy szabad közvetlenül fogadnia a hasonlíthatatlan perc kegyelmes ajándékát. Bölcs lelkipásztor tudja ezt s boldog, ha a küszöbig kíséri el, aki kezébe fogódzott s akiből ott benn, a titkos kamarácskában, nem emberi közvetítéssel formál az Úr új embert. Senki sem

állhat közém és az én Istenem közé és ime, ez az igazság abban a mondásban, hogy a vallás magánügy. Magánügy: ez azt teszi, hogy ez az életre kiható élmény az én legszemélyesebb ügyem.

De csak annyira „magánügy“, amennyire személyes élmény. Ami ezen túlra árad, ami a személyes élményből fakad, az életre kiható hatásfonatok, az többet már nem „magánügy“. Már pedig abból a találkozásból úgy tér vissza az ember a világba, mint aki egy életre szóló parancsot kapott s aki azt mondja: a vallás magánügy, — ám ítélje meg kiki, — azt akarja elhitetni, hogy az emberi közösségre nézve közömbös, hogy milyen parancs szolgálatába küldi az embert az, akivel találkozása volt: bálványok kultuszát parancsolja-e, vagy a lélek és igazság imádatát, teremtmény szolgálatát-e szolgálással, vagy az egyetlen úrét: a szellemét szabadsággal?

Ebben pedig az van kimondva, hogy az egyetemes isteni valóság és világrendje ugyan *egy*, mint a nap az égen, de a szegény véges emberi lélek az egyetemes valónak csak tükör által való, tört képét tudja felfogni, a fényözönből csak néhány sugarat. *Milyen* parancsot kap az ember, attól függ: milyennek tudta tapasztalni Istent s ez pedig attól függ: milyen az ember, aki Istennel találkozik: érzéki-e szegényes Énjével, koldus gögjével, vagy szellemi, fogékony lelke boldog, felmagasztosító megalázkodásával.

Ez viszont azt teszi, hogy a vallások közt különbségek vannak: a szellemiség szerint, amelyik éli. Tehát nem minden vallás „egyformán jó?“ Igen, egyformán jó, ha új életet ad, megvált, mint ahogy minden víz jó, ha megment a szomjanhalástól. De nem minden víz egyformán tiszta. Minden vallás felülemel a köd rétegén, verőfényes magasságokba, különben nem vallás; minden vallás egy hegyláncolat egy-egy csúcsa, de a csúcsok különböző magasságban nyúlnak fel az éteri tisztaságba. Egy-egy vallásos lángelmét küld az Úr, hogy

magasabbra vigye a vallásos tapasztalás Hóreb hegyén a lelkeket, — *minden* vallásos géniuszt: vallásalapítót, prófétát, reformátort — ugyanaz az *egy* élethatalom küld — ugyanaz, aki a költőt, tudóst, művészt is küldi, hogy ne csak gyermekded hitével, de egész megvilágosult értelmével tanulja meg imádni az ember az urat; s az ember fejlődése történetének nincs szebb lapja, mint amelyiken az van megírva, hogy, hogy emelkedett az Isten ismerete, hogy emelkedett az ember élete mind magasabbra.

E fejlődés történetéből itt csak az utolsó mondatot idézhetem: a fejlődés csúcsa Jézus. Minden nagy történelmi vallásalak — Indiáé, Egyiptomé, a görög, a zsidó vallás — egy emelkedő hegylanc egy-egy orma; mindenik egy magasabbra vezeti át a pillantást, az utolsó: ez Jézus. Mindenik vallás a hajnal fényesebb felragyogását hozta; mindenik a nap jöttét jelenti: ez a nap Jézus.

Az ő napja fényében jártunk igazán most is, amíg a vallás mivoltát kerestük. Mi a vallás? ahogy az ő világossága megvilágosította, úgy láttuk, mi nekünk a vallás. Hogy tudnók mi megkerülni a *mi* egünk napját? Szemeink nem voltak ráfüggesztve, hanem csak arra, amit megvilágított. Most meg kell kísérelnünk az elkerülhetetlen vakmerőséget: reá kell emelni pillantásunkat; szemtői-szembe állni vele, megkérdezni: ki nekünk Jézus?

Keresztyénség.

Azzal kezdtem az első előadást, hogy másodszor a keresztyénségről kell szólnom s azzal végeztem, hogy ma Jézusról fogok beszélni. Nincs ellenmondás e két fogalmazás közt?

*

Mikor ezt a szót halljuk: keresztyénség, önkéntelenül arra a hatalmas folyamra gondolunk először, amelyik kétezer éve hõmpölyög az emberiség történetén, végtelen sok kisebb-nagyobb ágba oszolva, a legkülönbözõbb, sõt a legellentétesebb színû, jellegû, ízû vizekbõl összeõmlve; arra a roppant történeti alakulatra, melyet ezzel a sejtelmes, tisztelettel vagy ijedtséggel övezett névvel nevezünk: egyház s melyben oly különbözõ, nemcsak: oly ellentétes személyiségek, irányok, eszmények élnek egymás mellett, hogy nem csodálkozhatnánk, ha valaki hitetlenkedve kérdezné: hogy lehet egyformán keresztyén Arius és Athanasius, Loyola és Kálvin, Assisi Ferenc és Goethe, Dante és Arany János? S ha a történelem, ha a keresztyén tudat mindezt mégis keresztyénnek vallja, akkor ez azt teszi, hogy kell valami mértéknek lenni, amellyel mindezek keresztyénségét mérjük.

Ez a mérték, gondolja valaki, a hitvallásokban van, amit erõs keresztyén hitû emberek szóba tömörítettek Niceában, vagy Rómában, vagy Dortrechtben, az mondja meg: mi keresztyén. De a hitvallás — figyeljük csak meg: — a keresztyénség egy értelmezését állítja fel, azt mondja meg, hogy azok

a férfiak miben látták a leghívebb ragaszkodást a leglényesebb valóságához valaminek, amit nem ő mér, a hitvallás, hanem amihez való hűsége méri őt magát: a hitvallást, az egyházat, amely vallja, de a hitvallás túl utal magán arra, amiről hitet vall; nem maga a mérték, a mérték túl van rajta.

Igen, az Írás az a mérték, mondja valaki s igaza van, csak egy szót kell még hozzátenni: azokban az iratokban van a mérték, amelyekben az van megírva, hogy mit hozott, mit hirdetett, mit élt, mi volt Jézus. Mi a keresztyén, nem az dönti el, amit a Vatikánban, vagy a Westminsterben mondtak róla, nem az ítéli meg, amit Péter, vagy Pál írtak, hanem egyetlen egy Valaki: az, aki hirdette, lehozta, élte az evangéliumot. Azért meg kell szoknunk, a keresztyénségen mindenk előtt a Jézus evangéliumának keresztyénségét érteni, azt, amelyet az evangéliumokban őrzött meg a gondviselés a nemzedékek számára s innen van, hogy a keresztyénségről akarva szólni, ime Jézusról kell beszélnem.

*

Sajátságos dolog az, hogy aki a világ történelmének forduló pontján áll, aki embermilliók lelki világának közép-pontjában él, akit a legeddőbb sóvárgás fényözöne ragyog körül: Jézus életéről oly keveset tudunk, hogy amit életrajzon ért az irodalom, abból a kevésből nem lehetne megírni. Egy rövid időszak az egész, amiről az evangéliumok szólnak, — nem valószínű, hogy három évre terjedne, talán nem sokkal több egy évnél, — ez is inkább meseszerűen, mint hiteles életrajznak szánva; hogy lett azzá, aminek csodálkozó szemünk látják, hogy tette meg az utat az Atyához (Lhotzky), arról kő, írás, nem beszél; életét az életfakadás örök kifürkészhetetlen titokzatosságába szőtte-fonta bele a legcsodásabb költészet, amit csak hódoló imádat fakasztott valaha földön, egyszerűen van benne mennyei fenség s a leggyöngédebb báj — emlékezetek a betlehemi éjszaka bűbájos legendájára.

S mégis, ha még oly keveset tudunk is arról, ami Jézus életrajzához tartozik, nincs a világon senki, akiről oly végleges bizonyossággal, oly isteni befejezettséggel tudnók: miért jött, mit hagyott, mi volt nekünk, mint Jézusról. Olyan áldott, magától értetődő bizonyosság, mintha szívünk dobogása volna; olyan közel van hozzánk, — a gyermek mosolyogva öleli mágához, mintha épen neki szólna az egész örömhír s oly végtelen messzeségbe mélyed mégis, mint az égbolt — de mindig oly örök bizonyosságú valóság, mint az égbolt és napja.

S ez a mi nagy, boldog bizonyosságunk, amellyel mosolyogva hallgatjuk, ha megüti fülünket a hír, hogy emberek, akik nagyon ráértek okoskodni, de a magasabb okosságot összetévesztették a hóborttal, a világ legcsodálatosabb okoskodásával kieszték, hogy Jézus nem is élt, hanem az evangéliumot úgy találták ki, rendre, tízen-húszan, különös emberek s mikor kitalálták, akkor hozzáköltötték utólag a Jézus alakját. Ezzel azt a *csodát* akarják magyarázni, hogy a világon *itt van* az evangélium és Jézus, mert annyira csodás ez, mondják, hogy lehetetlen, hogy Jézus élt volna. Nem látják meg, hogy nagyobb csoda volna az evangélium, hogy úgy állt volna elő, ahogy ők gondolják: ha tíz, húsz, ezer ember találgatta-róltta volna össze: ugyanannyi Jézust képzelnek egy helyett — ez volna az igazi csoda, nagyobb, mint az, hogy az idők tejességében eljött Az, aki az emberi élet közép-pontját véglegesen meghatározta, az élet értelmét megvilágította; bizonytalan epedéssel a sóvárgott célt megtaláltatta: összekapcsolta az embert az Istennel.

Hanem az bizonyos, hogy aki elmélyed az evangéliumokban, melyekben a hozzáértő írásmagyarázat úgy hozza napfényre a ráarakódott rétegek alól a Jézus élő alakját, mint a művész az átfestett képen az eredeti műremeket, azon különös változás történik: külső, tapasztalható, érzéki vonások, történések Jézus alakjáról mindinkább elhalványulnak:

nem vesznek el, csak nem magukért élnek: eszközök lesznek, valami magasabbat hordoznak. Nem mintha nem volna drága nekünk minden híradás, minden történeti nyom, ami róla szól; úgy követjük, mintha ott volnánk a sokaságban, amerre jár; történeti valóság — érzésünk keretei szilárdulnak meg, mikor olvassuk: most a Genezáret partján van, most Béthániában; ez Jérikóban történt, ez a Jákób kútjánál; ezt Zákeusnak mondta, ezt Mária Magdolnának — s mégis, a történeti valóság e keretei egyszer csak elhalványulnak: nem vesznek el, csak úgy járunk velük, mint a tanítványok az átdicsőülés hegyén: Jézus ruhája egyszer csak fényleni kezd, arca tündöklök: átsugárzik rajta valami kibeszélhetetlen ragyogás, — elfeledjük, milyen keveset tudunk Jézusról, amit tudunk, az az, hogy szívjuk magunkba a fény és élet kimeríthetetlen özönét, mely átsugárzik Jézuson.

Pedig ebből a világból való életének, a földi valóságba gyökerezettségének ezer bizonyága ott van az evangéliumokban. Emlékeztek, milyen mélyen gyökerezett népében, a zsidóságban, hogy becsülte múltja nagy ígéreteit, hogy megtartotta ünnepeit, törvényeit, azt mondta: nem jött egyébért, hanem Izrael házának eltévedt juhainhoz. Emlékeztek, hogy sírt hazafi lelke keserű könnyeket, mikor meglátta Jeruzsálemet s jövőbe látó lelke látta a kérlelhetetlen véget: Jeruzsálem, Jeruzsálem, hányszor akartalak összegyűjteni, de ti nem akartátok. Emlékeztek az emberi, nagyon is emberi osztályrészre: hányszor panaszolta: a rókáknak barlangjuk van, az ember fiának nincs hová fejét lehajtania; emlékeztek: hogy tusakodott, hogy szenvedett.

*

S mégis, Jézus életének nem ezek a vonások, nem földi valóságának vonásai az uralkodók; Jézus életének uralkodó jelleme ebben a csodálatos igében van kifejezve: *Az uő országom nem e világból való.*

Ennek az igének hallatára szokta elvégezni magában az öntelt sekélyesség, hogy ez a kijelentés ítéli el Jézust. Igen, mondja, akinek ajkáról az a szó hangzott el, hogy ha a te szemed megbotránkoztat, vágd ki, aki azt mondta, hogy boldogok, akik sírnak, óh igen, annak országa nem e világból való; aki felhívott, hogy ha valaki arcul üt, tartsuk oda a másik arcunkat is, annak országa igazán nem ebből a világból való, annak országa egy ábrándvilág, az egy ábrándozó; — mi lenne a világból, ha valaki odanyújtaná egyszer a *másik* arcát is, ha az ember akkor volna boldog, mikor sír, — nem, ez az ország csakugyan nem ebből a világból való.

De mit tudjuk, hogy ez az ige nem egy ábrándvilágot hirdet. Ez az ige nem azt teszi, hogy az ember félreáll, elvonul a világtól, a természettől s az embertársától, elvonul valami zugba, elmerül télen álmodozásba, akár Isten-élvezésbe, hanem azt teszi, hogy felemeli a földet, a világot: magát, embertársát — egy magasabb világba. Az én országom nem e világból való: ez nem azt teszi, hogy a föld elvész szemeink elől, hogy a tapintható valóság ábránddá hígul, hanem azt, hogy a világ, az ember és a dolgok végre elhelyezkednek abban a világréndben, melyet örökre megformált számunkra a Teremtő s melyet most végre Jézus kijelentett az embernek; az a csodálatos ige azt teszi, hogy az emberi élet megnyerte középpontját, mert meg tudja mérni a dolgok értelmét, jelentését, becsét, — az van abban az igében, hogy Jézus bekapcsolta az embert az isteni élet világréndjébe, s az embernek új szeme támadt: új világot lát: a jelenvalón, a földin, a tapinthatón át egy magasabbat. Ezt teszi az: az én országom nem e világból való; az Istennel való összeforrás beteljesedése van benne. Hogyan?

Tudja mindenki, mennyi mindent imádott istennek az ősemler; haragos villámot, sejtelmes erdőt, termékenyítő

folyót, kegyelmes napot; emberi ész még nem mondja, milyen hosszú idő telt el, míg az ember ráésmélt, hogy nem a nap, víz, erdő, hanem ami túl van tűzön, felhőn, láthatón, tapinthatón: ami erő, ami lélek — az az isten; milyen nagy dolog volt, mikor a görög szellem ráakadt, hogy nem a fizikai valóság, nem a teremtmény, hanem az az isteni, ami a lélekből való: az erény, a bátorság, a hűség, a tisztaság; mikor Egyiptom ráésmélt, hogy nem egy isten, nem sok isten külön-külön, hanem az egy, mindenikben megjelenő valóság az imádandó. Mindig érezte az ember, hogy az isten nem az anyag, hanem a mi lelki; s e sejtelmes váradalmak egyszerre beteljesednek, mikor Jézus kimondja az emberi lélek létparancsát: Az Isten lélek s akik imádják, lélekben és igazságban kell imádniok. *Az Isten lélek*: ez az emberre nézve az élet kulcsa, a világ értelmének kulcsa, mert azt teszi, hogy a világ reánk nézve csak a lélek által nyer értelmet, azt teszi, hogy mikor a világ valós valóságát keressük, hogy életünk valóság legyen, megtapasztaljuk, hogy az a valóság: lélek; az Isten lélek: ez azt teszi, hogy a világ arra való, hogy kitermelje, létrehozza, hogy aztán szolgálja a szellemet, az ember pedig arra való, hogy megszentelje a világot azzal, hogy a szellem szolgálatába állítja, azzal, hogy lélekben és igazságban imádjja az Istent, aki lélek. Ez van abban a meglepő kijelentésben: az én országom nem e világból való, az, hogy az Isten azért küldi az embert, hogy az legyen, ami ő: lélek, szellem.

Lehet-e még fokozni ezt a teljes összeforrást Istennel? Igen. Jézusból egy még tündöklőbb, még melegebb fényzőn árad, sejtelmek válnak benne bizonyossággá. Az ember mindig sejtette, hogy ő isteni nemzetség; amióta csak emberi életet tudott élni, sejtette, hogy méltósága nem az, hogy rokonságban van az állatokkal, még csak az se, hogy a legfinomabb idegrendszerre van, hanem hogy rokonságban van egy ma-

gasabb világgal. Milyen hozsánnázó szavakban ujjongott fel, mikor erre ráeszmélt, milyen szárnyaló mithoszokban mondta el, hogy lopta le az ember az égi tüzet, vagy, mint az, amelyiket a biblia első lapjáról ismerünk, hogy teremtette az Isten az embert a maga képére és hogy lehelte belé az élet lehelletét.

Jézus nem mond ilyen mámoros ígéket, csak egyetlen szót mond s mégis, boldogabb himnusz soha sem újjongott még fel az égre, mint mikor ezt az egy szót utána mondta az emberi szív, ahogy Jézus szólította Istent, így: *atyám!* Tehát ez az örök szellem nem egy közömbösen áradó óceán, nem távoli derengés, nem félelmetes idegenség, hanem személyi életünk életárja; atyánk: az ember isteni lényegrokonságát imádság, himnusz úgy ki nem fejezi, mint ez a boldog, megszokott szó. Atyánk: ez azt teszi, hogy az ember arcán eltörülhetetlen jel van, ember eltorzíthatja, de az Isten a torz arcon is meglátja: az embernek úgy kell magát éreznie, mint akit ez a jel egy ország született királyává szentelt; minden ember született fenség, aki mikor a föld porából felemelkedik, haza tér, nem idegenbe megy, akinek élete: egy szüntelen trónfoglalás, akinek trónra kell ültetnie a szellemet a maga életében, akinek életén át kell ragyognia a szellem dicsőségének — ez a felséges előjog, ez a királyi hivatás zeng ki ebből a szóból: atyám — a született fenség trónhoz való igénye.

E trónfoglalás útját írja elő Jézus, mikor ezeket a lélekbe vésődő ígéket hirdeti: ha a te jobb kezed megbotránkoztat, vágd le, ha a jobb szemed megbotránkoztat, vágd ki, mert jobb csonkán az életre menned, mint épen az örök tűzre vettetned; mikor azt mondja: a gonosznak ne álljatok ellene, hanem aki arcul üt jobb felől, fordítsd oda a másik orcádat is, aki el akarja venni alsó ruhádat, engedd oda a felsőt is; mikor azt mondja: boldogok, akik sírnak, akik há-

borúságot szenvednek az igazságért; mikor azt kérdezi: mit használ nektek, ha az egész világot megnyeritek is, lelketekben pedig kárt vallotok! — Én láttam, hogy mosolyodnak el, hogy kacagnak fel gyermekek, mikor ezeket olvassák; tudom, hogy a boldog sekélyesség leplezett vagy nem is leplezett mosollyal dönti el, hogy a keresztyénség ábrándos túlzás, föllengző, túlfeszített váradalom. De akinek van tapasztalata arról, hogy az ember lelkének halálos gyötrelme, ha a szennyben kell élnie és nincs hatalom, amely leigazza, egyszer megízlelte a tisztaságot, a szabadságot, — óh, az nem azt mondja: ez túlfeszített ábránd, hanem azt mondja: ez a lélek királyi útja, ez a diadalmenet, amellyel trónját elfoglalja az ember életében a szellem, a született fenség diadalútja — ez az istenfiak hazaérkezése s ez a lélekben és igazságban való imádat: a lélek és az igazság imádata. *Ezért* olyan kimondhatatlanul nagy dolog a keresztyénség: mert nem akar kevesebbet, mint megszentelni a világot; megszentelni: diadalmenetté tenni az ember életét, hogy trónra üljön benne a szellem — ezért olyan nehéz keresztyénnek lenni; mert végtelenül nehéz lélekben és igazságban élni; szabadnak lenni az istenfiak szabadságával, amilyen szabad az volt, aki azt mondta: ha a te jobb kezed megbotránkoztat, vágd le; óh, sokkal könnyebb okos megalkuvónak lenni, beleszokni, hogy más szenved értünk, gondolkozik helyettünk, csak üdvösséget adjon, csak kenyeret adjon, óh sokkal könnyebb napról-napra vezetetni, mint napról-napra elfoglalni, bár egy sávot a mi örökségünkből, a szellem birodalmából; nehéz szabadnak lenni, szelleminek lenni: azért nehéz keresztyénnek lenni. Mikor halljátok, hogy „harsogják kelettől nyugatig“ hívatlanok és még hívatlanabbak, hogy a keresztyénség csődbe jutott, kétezer éves története alatt nem tudta az embert átformálni, a világháború leleplezte csődjét, tehát el a keresztyénséggel, — mit feleltek? Azt, hogy nem

a keresztyénség jutott csődbe. nem is vesztette el létjogát, hanem csak kiderült, hogy az emberek nem tudják, mily végtelenül nagy dolog keresztyénnek lenni, mennyire félelmetesen sokkal nagyobb, mint gondolták; csak meg kellett egyszer látni, hogy keresztyénnek lenni nem annyi, mint belezületni egy egyházba, belekereszteltetni valamelyik felekezetbe, naponta akár kétszer is templomba járni, olvasót morzsolni, zsoltárt énekelni, hanem mindennél végtelenül több: mindennap mélyebbre tűzni ki a honfoglaló szellem zászlóját, mindennap szabadabban élni, — mindennap hívebben imádni az Istent lélekben és igazságban. Ezért nehéz keresztyénnek lenni.

Nehéz? annál felségesebb. Nehéz? mégis meg kell lenni; *lehet, mert kell*. Lehet, mert a szellemi élet ránk nézve megkerülhetetlen létparancs, mert az a gondolat, hogy az ember isteni nemzetség, hogy istenfiúság részese, nem költői kép, nem hiuság-legyezzető hitető beszéd, hanem az emberre nézve az egyetlen létmódot írja elő: az embernek úgy kell élnie, mint szellemnek, nem azért, mert valaki rákényszeríti, nem azért, mert így hasznosabb, hanem egyszerűen azért, mert másképpen nem élhet, mert csonkának, koldusnak, — bűnösnek érzi magát, amíg *úgy* nem élhet, egyszerűen azért, mert ő: szellem. Az emberi lélek, mondta egy mély lelkű férfi, nem sokkal azután, hogy a keresztyénség megindult hódító útjára, *az emberi lélek természetől fogva keresztyén* (Tertullianus): igen, az, természeténél fogva, mert keresztyénnek lenni annyi, mint a lelki ember életét élni; azért: lehet, mert kell. Nehéz? annál komolyabban kell egyszer hozzákezdenuünk, megmutatni: mit jelent keresztyénnek lenni. Nehéz? annál diadalmasabb: ráeszméltetni a született fenéséget, hogy ő — hogy mi mind, trónfoglaló diadalútra vagyunk küldve, minket valaki haza vár: aki tiszta szellem, tehát tiszta szeretet, szabadság — aki haza vár, mert ő: atyánk.

Nehéz? Amíg nehézségén acélozódunk, nem is vesszük észre, hogy egy kimondhatatlanul meleg szem megpihen rajtunk s valami boldog erő és bizonyosság árad ránk belőle; amíg átadjuk magunkat a létparancs zengő kürtzavának: lehet, mert kell, egyszer csak valaki kézen fog, felmutat s megtapasztaljuk, hogy *lehet*, ő a kezességünk: Jézus. Ha soha senki utána azt a bámulatos *kell*-t nem valósította is meg többé, itt van benne az élet teljessége, a biztató bizonyosság, az életfakasztó élet, az érettünk is való beteljesedés, a boldog köteleztetés, az ő meleg, sugárzó, isteni életében. S aki igazán bele tud mélyedni az evangéliumba, nem úgy, mint aki feladott leckét robotol végig, nem is a betűimádó bálványozás értetlenségével, de nem is úgy, mint akinek az Írásban csak rég elmúlt idők közömbös jelenetei tolonganak, aki elfogulatlan lelkével képes élethatásokat venni belőle, — annak az a minden másnál boldogítóbb tapasztalata támad, hogy az evangélium legnagyobb csodája nem az, hogy Jézus hirdette, hanem hogy *élte*. Azért telik meg a mi félnk, bús, félszeg életünk valami boldog bizonyossággal, mikor szemtől-szembe állunk vele; azért feledjük el, hogy remegtünk, mikor megzendült nekünk is az az elérhetetlen célra hívó parancs; megtelünk bizonyossággal. „Lehet, mert kell,“ szól a létparancs, s mi megriadunk; „ne félj, csak higgy,“ szól Az, aki meggyőzte a világot s mi boldogan omlunk rá kezére, s indulunk vele diadalmenetbe.

S aki *így* tudja látni Jézust, aki ezt meg tudta tapasztalni, annak nem kell magyarázni, mit jelent az, mikor Jézus azt mondta, aki engemet lát, anyyi, mintha az Atyát látná. Igen, ez a csodálatos élet, ez a bűnből szabadító szeretet, amelyre a lelkekből felszakad az ujjongás, mint a némából, mikor megszólal, ez a sátánűző szabadság, melyre az istenfiakat ráeszmélteti ez a csodálatos, hősi, gyöngédségtől mosolygó, acélos erőttől izzó élet — ez a nem ebből a világból

való élet: igen, mindez annyi, mintha az atyát látnók; boldog izgalommal most emeljük szemeinket azokra a látomásokra, amiket Jézus megmutat, mint valóságot abból, amit ő él: legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok, most tudjuk meg, mit jelent az, hogy senki se mehet az atyához, hanem csak akinek ő lesz út, igazság, élet.

És ezért van az, hogy a mi életünk akkor nyeri meg öntudatos bizonyosságát, az élet értelme és célja akkor világosodik meg, mikor egy mélységesen megrendítő, mert személyes életünk gyökereiből fakadó élményben szemtől-szembe állunk Jézussal. Életünk középpontja akkor világosodik meg, mondtam a multkor, ha ez a személyes találkozásunk megtörténik az Istennel, keresztyén emberre nézve ez a találkozás annyi, mint összeforrás Jézussal.

Ennek a találkozásnak ős előképe, boldog törvényszerűsége van megrajzolva minden lélek számára abban a jelenetben, mikor Jézus megkérdezi tanítványaitól: kinek mondanak engem az emberek? S azok felelnek: némelyek Illésnek, mások keresztlő Jánosnak, vagy Jeremiásnak, — valaki prófétának, Isten küldöttének. Hát *ti* kinek mondotok? lepi meg őket Jézus a kérdéssel, s a felajzott lélek megvillanásával egyszerre meglátja az Isten örök tervének beteljesedését és elsőnek minden anyaszülte ember közt elmondja a boldog hitvallást Péter: Te vagy a Krisztus, az élő Isten fia. Ez a kérdés minden emberhez elhangzik egyszer, itt a templomban, — a legtöbbször itt, természetesen, — vagy talán a búzaföld lábában, vagy talán mikor éppen készülsz visszaadni valakinek az ütet — mindegy: valamikor meghallod a kérdést: kinek mondasz te engemet? Óh, nagy dolog, mert az élet akkor teljesedik meg szabadsággal és megújulással, ha *akkor* tudunk úgy felelni, mint Péter, nem azért, mert ő úgy mondta egyszer, mert milliók utána mondták, mert úgy prédikálják, hanem mert *megtapasztaltuk*, mint ő elsőnek milliók élén, — boldog,

aki el tudja rebegni: Te vagy a Krisztus, az én életemnek is bizonyossága, ereje, szépsége, nekem is üdvözítőm.

*

S íme, odaértünk, ahonnan kiindultunk. Mi keresztyén, nem az dönti el, hogy mit mondott Péter vagy Pál, a Vatikán vagy Heidelberg, hanem az, amit Jézus hirdetett. A mi életünk mértéke, hogy mennyire keresztyén, nem egy konfesszió, nem is egy általános erkölcsi kodex, hanem egyegyedül az, hogy mennyire lehelli a Jézus szellemét, az evangélium lelkét. És korszakok és egyházak és intézmények keresztyénségére is ez az egyetlen mérték, hitvallások mértéke az; mennyire mélyről tör fel, milyen mélyen lelki, mennyire szabad, mennyire diadalmas a vallástétel: te vagy a Krisztus, hogy' sugározza az az egyház, intézmény, korszak e vallo-máson keresztül az evangéliom lelkét — hogy éli a lélekben és igazságban való imádás életét.

S most, hogy kezünkben van a mértéke annak, hogy mi keresztyén, most már megkérdezhetjük, most tudunk már felelni reá: mi a protestantizmus, mit jelent protestánsnak lenni.

Protestantizmus.

„Kinek mondotok engemet?“ ez a kérdés, amint valamikor valahonnan felénk zendül a Jézus ajkáról, ez a keresztyén ember életének forduló pontja s ahogy felelni tudja reá: „te vagy a Krisztus“ s ahogy vallja ezt a hitvallást ajka és élete: úgy adja bizonyosságát, mennyire keresztyén. Hogy értik emberek és korok a keresztyénséget, abból tetszik meg, hogy hogy értelmezik a vallomást: te vagy a Krisztus. Ha néhány vonással megrajzolom ez értelmezések legfőbb alapirányait, megkapjuk a kulcsot a protestantizmus értelméhez.

*

Az első nemzedék, mely abból a vallástételből élt, közvetlen hatása alatt élt a Jézus személyes varázsának. Lehet, hogy nem látta mindenki szemtől-szembe Jézust, de még ott rezgett a levegőben az a csodálatos hang, az emberek szemében még ott izzott annak a csodálatos szempárnak üdvözítő; sugara lehet, hogy nem is mondták ki szóval, de vallotta csodálkozóra nyílt szemük, egész felkavart lényük ujjongó felajzottsága vallotta: te vagy a Krisztus. Ez a nemzedék nem elmélkedett, csak rábizta magát egy meleg, boldogító élet áramlására, nem reflektált, csak élte a boldog megrendülést: te vagy a Krisztus.

De elmúlt az első idők szent láza, az áhitat elmélkedésig higgadt; most már számot is akart magának adni: Ki az a csodálatos valaki, aki nekünk az üdvösséget hozta? S mikor elmélkedni kezdett, az első, elkerülhetetlen tapasztalat az volt,

hogy megismerte, mily végtelen magasságban élt az, aki az üdvöt hozta, a szegény kicsiny ember fölött; csaknem megriadt, hogy oly közel hitte valamikor magához: lehet-e a földről való, közülünk való, lehet-e ebből a világból való? Minél égetőbben sóvárgott a váltság után, annál elszántabban, annál ragaszkodóbban vallotta: te vagy e Krisztus, annál mélyebben alázza meg magát, hogy annál magasabbra emelje Őt. Nem merte többé szíve dobbanását, szeme pillantását keresni. Az Isten fiai vagyok, mondta Jézus, — nem, háritotta el magáról a keresztyén tudat, csak *egy* az, az Atya egyszülötte, nem erről a földről való, az ő helye az Atya mellett van s az Isten trónja mellé a menny minden dicsőségébe felemelte a keresztyén imádat a Fiút, a felmagasztosított Krisztus trónjára. Körülvette ott minden ragyogással, glóriás fényvel, minél magasabbra emelte, annál többel; de az a ragyogás annál hidegebb lett, azok a szemek nem néztek többé a lélek középebe, csak elnéztek a világ felett, az a Krisztus nem volt többé az élet teljességét sugárzó élet fejedelme, hanem volt egy felhőkön túl trónoló uralkodó. „Te vagy a Krisztus“: nem volt többé a megváltottság felujjongása, hanem valamikor máskor történt nagy dolgok emléke, nagy élmények visszhangja, hitelesített megállapítás.

De ahogy nőttön-nőtt a távolság Krisztus s az ember közt, annál gyötrelmesebben érezte, milyen tehetetlen s érezte annál kinzóbban, minél mélyebben felismerte, hogy üdvössége kérdése több, mint az élet-halál kérdése, mert az öröklét kérdése az. Krisztustól egy végtelenség választotta el s mégis hozzá kell jutni, más üdvösség nincs. Tehát segített magán a kétségbe fulladó lélek: a nagy távolságot, a tökéletesség hosszú útját felosztotta stációkra, hogy a magára hagyott ember kipihenje, összeszedje magát rajtuk; mankót adott a gyöngye lábak, vállak alá, támogatót a gyöngye akarat mellé, az *egy* közbenjáró helyett annyit, ahányra szükség volt;

a mennyből egész sereg angyal, szent jött az ember elébe, a földön egész sor kiváltságos lélek sorakozott elébe, nyújtotta feléje kezét, az erősebb lélek kincses kamrájából telt a fölösleges, érdemből a gyöngének. Nem volt elég; a szegény lélek nem merte hinni, hogy gyöngé hitét, amely nem tudta áthidalni azt a nagy űrt, az Úr elfogadja, tehát látható jelt akart adni sóvárgásáról, készségéről, amiről számot adhat, mivel igazolhatja magát s buzgón vetette a keresztet, osztotta az alamizsnát — menekült a szertartásokhoz, a cselekményekhez; látható kezességét akarta annak is, hogy része van a megváltásban s misztikus borzongással függesztette szemét a Krisztus vérére. Hinni többé nem azt tette: összeforrani Jézussal, megújulni lelke érintésétől, hanem azt: úgy csünggeni egy imádságon, egy szertartáson, hogy attól függ az üdvösség, hinni annyi, mint bízni egy varázsigeiben, egy darab fában, egy gesztusban.

Azt a bámulatra méltó szervezetet, mely a „te vagy a Krisztus“ ilyen értelmezését, az üdvözülésnek ezt a rendjét kidolgozta, a világ egyik legcsodálatosabb alkotmányául megszervezte, azt ismeri a világ, a keresztyén vallásos tudat, a középkori katolikus egyházban. Nem szabad kicsinylően gondolkozni, nem lehet elég méltánylással ítélkezni a keresztyénségnek erről az alakjáról. Nagy jelentőségű alakulat, nemcsak mert fényes elmék építették beléek minden kincsüket, nemcsak mert történeti szükségesség fakasztotta, nemcsak mert testvéreink milliói élnek benne, élnek belőle, hanem mert egy mélységes lelki élmény a gyökere, egy nagy gondolat az éltetője. Az ember célja végtelenül magas, de ereje kevés; kárt szenvedjen-e üdvösségében csak azért, mert erői gyöngék? Az erőstől követeljük hát sokat, a gyöngétől keveset.

A legemberibb érzés, a legjobb szándékú segítség ez; de nem lehet nem látni, hogy a jó szándék észrevétlenül alacsonyabbra fogta a célt, hogy közelebb hozhassa a gyöngé emberhez és gyöngébbnek mutatta az

embert, hogy lejjebb szállíthassa eszményét. *Lehet, mert kell*, volt az evangélium létparancsa, — *kell amennyire lehet*, alkudott meg a középkori egyház s azt hitte, így jó az ember érdekében. Valami nagy megnyugvást kellett volna éreznie a lelkeknek s az ember mégis elégedetlen volt. Hálátlanságból? Nem, hanem mert a megalkuvást megcsonkulásnak érezte. Oh, az a gondoskodás lelke üdvösségről olyan készséges volt, olyan tökéletes; csak egy hibája volt: nem nőhettek tőle a léleknek szárnyai. Elhalmozta segítséggel, csak egyet nem érzett szükségesnek: hogy az ember maga keresse üdvösségét; minden segítséget ráparazolt, csak azt az egyetlen egyet nem tudta nyújtani, aki egyedül út, igazság, élet; azt hitte, hogy megszabadítja az embert s mikor a legőszintébben hitte, akkor volt az ember a legmegkötöttebb. A középkori ember nem volt szabad, nem azért, mert tiltva volt a világba pillantania, hanem mert tiltva volt Jézust meglátnia; nem volt szabad, mert nem állhatott szemtől-szembe Jézussal.

Ma tudjuk, hogy mindez szükségképeni alakulat volt, a fegyelem amaz előiskolája, amely az érzéki kornak, a gyermeknek való; hogy egyszer megérjék alóla az istenfiak szabadságának evangéliumi fegyelme. A középkori egyház diadalmas hivatása: átörökíteni ezt az evangéliumi embereszményt a jövőre, azért kellett gránittartókba beleönteni, belezárni az evangélium lelkét, gyermekded népeket nekik való eledellel táplálni. Nem lehetett szabadság, amíg rá nem nevelődött az ember s ránevelődött, mikor megérezte, hogy nem élhet Jézus nélkül. A középkori egyház nem vihette el a lelkét Jézushoz, angyalseregek dacára, tömjénfüst felhői, böjtök, vezeklések dacára, mert éppen Jézust vesztette el maga elől, *akkor* vesztette el, mikor a legnagyobb szerkezettel végleg magához kapcsolni hitte. Mi történik, ha egyszer egy kétségbeesett lélek gyötrelmei poklából *azt* követeli, akit az egyház

nem adhat neki? Az lesz arra küldve, hogy hangot adjon néma sejtelmeknek, szemét megnyissa tapogatózó millióknak — egy új embertípust formáljon, azt, amelyik az evangélium örök létparancsát valósítja meg — amelyik lélekben és igazságban imádja az Istent, mert lelkében az ősi, az egyetlen értelemmel zendül meg az ősi vallástétel: te vagy a Krisztus. *Ennek az ősi, életformáló élménynek feltörése a reformáció, ennek a történeti hatalommá bontakozott lát módnak, életfelfogásnak elve a protestantizmus.*

*

Egy nagyszerű felszabadulási folyamatba illeszkedik be a reformáció történeti alakulása, bár lényege nem rokon azzal. Az antik világ, a görög és római szellem megújulása volt az, tehát pogány életfelfogás, embereszmény felújulása: a hatalmas izmú, élvezni tudó, az érzéki világba beleduzzadó emberé, akinek az élet célja: több hatalom, több furfanggal, vagy több erővel, hogy többet élvezzen. Felszabadulás volt ez is, mert visszahódította az embernek a természeti valóságot, melytől a középkor elszokott, de még csak az érzéki ember felszabadulása; az első fok, nem az utolsó. De a szabadsággal nem tehet játékot űzni, a szabadság nem az izmok ügye, hanem a lelkiismereté, s amíg ez a született fennség nem szabad, csak a rabszolga ösztönök lázadása dühöng. Csak mikor a lelkiismeret vívta vissza szabadságát, mikor az ember úgy forrhatott össze azzal, aki élete üdve felett dönt, hogy senki sem állt közjük s közvetlenül élhette át megítéltetését: akkor teljesedett be a modern ember felszabadulása. Ez a vallásos élmény a felszabadulás betetőzője; ezért a reformáció vitte beteljesedésre a renaissance felszabadító áramlását.

E vallásos megújulás erejénél fogva lett a reformáció életformáló hatalom, új embertípus, mert a legmélyebb ponton tette szabaddá a lelket, a legéletbevágóbb kérdésben adott neki bizonyosságot, abban: hogy állhatok én meg az Isten

előtt? Nem tudomány volt tehát a reformáció, nem tudomány hozta létre; Luthert nem az a kérdés gyötörte, hogy helyes-e ez vagy az az írásmagyarázat, mit jelent ez a szó, jól van-e másolva ez a hely, hanem az: hogy lesz hozzám kegyelmes az Isten? Első volt, mint mindig a vallásban, az élmény, a megrendítő, a gyötrelmes, a megváltó tapasztalás, csak *azután* az elmélkedés, a tudomány, az igazolás a bibliából, az irodalomból. Nem tudomány a reformáció, amint nem szociális reform, politikai megújulás, még csak nem is erkölcsi renaissance, mint ahogy az evangéliom s tehát a keresztyénség nem volt mindez, ámbár lett *általa* új szociális és gazdasági rend, új kulturális probléma, új világnézet. A reformáció azért *több*, mint mindaz, ami lett belőle, amiért az evangélium több; azért, mert az emberi élet középponti élményének megújulása volt, — azért mert az evangélium megújulása volt.

Az evangéliumé: tehát nem egy általános vallásos tapasztalat, nem is egy merőben új, példátlan élmény volt a reformáció; ismétlése, visszahódítása volt egy ősi élménynek, az evangéliuménak. Mi volt az az evangéliumi vallásos tapasztalat? Hogy az Isten atyánk és hogy egyetlen út van hozzá: Jézus; hogy van egy hasonlíthatatlanul komoly, fenséges létparancs: lélekben és igazságban imádni az Istent és van egy boldog kezesség, hogy ama létparancs szerint élni lehet, mert kell: Jézus. Mi a keresztyénség lényege? az a protestantizmusé is: az Isten lélek s akik imádják, lélekben és igazságban imádják. Minden embernek egyformán szól ez a győzedelmes elhívás, minden embernek egyenként meg fogja kezét Jézus, mindenkinek magának kell trónját birtokba venni — a reformáció visszaadta az emberek legdrágább jogát: hogy a maga erejéből keresse Istent, hogy közvetlenül érezze e keresés boldog izgalmát, az eiszakadottság kínzó büntudatát, a megtalálás felujjongó alázatát —, a reformáció

szabadon hagyta nőni a lélek szárnyait. Mikor minden lelket a maga ősi, boldog előjogára eszméltetett, hogy maga omoljék Jézus lábai elé, szárnyat is adott neki, hogy hozzá emelkedjék; felszabadította az embert, hogy hinni tudjon. Megigazulunk hit által, nem cselekedetekből, ingyen kegyelemből, hirdeti a protestantizmus az ősi élmény igazságát s mint egy világgal dacoló teremtő erő, úgy zúg fel mélyéből egy új világ ígérete. A protestantizmus élethatalom — a hit ereje által.

A hit által: óh nem tudják, mi a hit, akik azt gondolják, hogy hinni annyi, mint igaznak elfogadni valamit, mert valaki rendeli, elhinni amig jobban kipuhatóljuk, amig új hír, új rábeszélés, új parancs, új tapasztalat meg nem változtatja; hinni nem annyi, mint homályosan tudni; nem annyi, mint sejteni; hinni annyi, mint bekapcsolódni egy láthatatlan, mégis minden valóságnál bizonyosabb valóságba, összeforrani vele úgy, hogy minden egyéb ettől nyeri bizonyosságát, hinni annyi, mint benne élni a világ rendjét életető valóság szíve dobbanásában, annyi, mint látni, olyan tisztán, ahogy az értelem soha sem képes: megragadni a dolgok értelmét, mikor a tapasztalat még csak tapogatózik —, óh nincs mélyebb, diadalmasabb tapasztalat, mint az, hogy az ember hitből él. Itt egy végtelen tömeg kusza benyomás, tény, valószínűség; fejünk belekábul, pillantásunk megzavarodik; egyszer csak renddé tisztul a khaosz: átvilágít rajta egy törvény, amit nem lát senki, de építi rá világrendszerét a tudás; igen, a tudás is hitből él: a láthatatlan valóságokról való bizonyosságból. Jövünk aggaszt, remélni se merünk, egyszer egy dacos mégis! zúg keresztül rajtunk, hiszünk; a hazaszeretet hitből él; minden igazság, minden igaz ember hitből él. Hit: ez a lélek közvetlen megbizonyodása; a leg-lelkibb tevékenység, a szellem legmagasabb tömörülése, annyira ő maga, annyira erős, annyira szabad, annyira úr,

mert tisztán csak ő maga, hogy lábai alatt hagyja az egész világot és túl rajta belekapcsolódik egy igazabb világba, a valós valóságba; azért van, hogy az ember hitből él.

Ezt a hitet adta vissza a protestantizmus az embernek, mikor a maga lábára állította —, a maga szárnyaira bízta; azok a szárnyak oda viszik a lelket, ahol a világ valóságával találkozik. A valóságba belekapcsolni az embert, megtapasztaltatni vele őt, életbevágó valóságokat, tisztelettel hajolni meg a valóság előtt és szétfújni, ami nem az, hanem hitetől látszat: ez a protestantizmus ajándéka az emberiségnek. Azért ajándékozhatta, mert ő maga a legbizonyosabb valóságból él: abból, akit a hit kapcsol magához. S a legnagyobb ajándéka: hogy az embert megtanította, hogy az ő legdrágább valósága: az ő hívő lelke. Az ember hitből él. Amilyen erős a hited, annyira élsz; a protestantizmus a személyes vallásosság élete. Nem az tart meg engem, amit mások hittek, valaha régen; erős hitű emberek hite acélozza hitemet, de csak az üdvözít, amit én hiszek, amit a dolgok őt valóságából én magamhoz ölelek, amivel én összeforrottam. Az én hitem az én személyes életem, egész valóságom. Személyes vallásosság: nem szórja ez szét a közösség életét? Lehet közös vallásos élet a protestantizmusban?

Lehet, éppen a protestantizmusban lehet, mert itt szűnt meg a vallás ceremónia, szertartás és dogma lenni, de itt szűnt meg puszta egyéni élmény, magán ügy, világtól elzárkózó misztika, mennyei hedonizmus is lenni; a protestantizmusban lett a vallás az élet táplálkozása a valóságból, a legizmosabb élethatások forrása; a protestantizmusban igazán közösség képző erő a vallás —, itt történik az, hogy *csak* a vallás közösség képző erő: a protestáns egyház, mind ahány van, tisztán vallásos közösség, *csak* a protestáns egyház tiszta vallásos közösség. Nem egy-egy ember egyéni boldog elzárkózása a vallás világa, hanem az Isten országa,

az istenfiak világot átfogó családja: ez a vallás világa az evangéliumban, ez a protestantizmusban.

Az istenfiúság: ezért a célért élnek a protestáns egyházak, ez adja létjogukat. Istenfiúság: mikor valaki a szellem életét tudja élni, mikor tudja lélekben és igazságban imádni az urat: akkor ő az istenfia. Erre az életre nevelni az embert: ez a protestáns egyház élete. Azért nálunk az egyház a hívőkért van, a hívőkből áll, az egyház a hívők gyülekezete, azért az istentisztelet nem magáért van, egyetlen szertartás sincs magáért, hanem hogy vallásos tapasztalatot adjon, hogy közösségre edzzen; azért a mi papjaink nem külön rend, hanem mély vallásos élményekre különösen képes lelkek, akiknek kiváltsága nem az, hogy varázshatású cselekményt végeznek, hanem hogy látásokat látnak, magas hegyen járnak, kezet nyújtanak, oda felvisznek —, a mi papjaink boldog kiváltsága, hogy megmutassák nekünk, mit jelent az örök vallástétel: te vagy a Krisztus.

*

Minő új embertípust formált ez a hasonlíthatatlan élmény, az istenfiúság evangéliumi szabadságával? Nézzetek Wormsba: ott áll egy igénytelen, félénk, sápadt barát; testén még barátcsuha van, de lelke már nem a régi; ott áll egy világ hatalmasai előtt, csupa békességvágy, csupa engesztelő, megmagyarázó készség minden szava, mozdulata; de egyszer csak, mikor azt hiszik, hogy meg lehet félemlíteni, vagy egy kurta gesztussal elintézni, egyszer csak hangja felcsap, érce úgy zeng, mint egy ítélet kürtje, fejét felszegi, ah, az egy új embertípus születési perce, mikor fölbúg a fogadástétel: itt állok, másként nem tehetek, Isten engem úgy segítjen. Miféle ember született itt meg? Az, akit Luther maga így jellemzett: a keresztyén ember nem szolgál senkit az egy Istenen kívül, azért a keresztyén ember ura az egész világnak, mert szabad az egész világtól. Viszont, mert szabad ura a világ-

nak, azért önként, szabadon oda adja magát, szolgálni az egész világnak, hogy meggyőzze a világot. Meggyőzni a világot: mit jelent ez? Nézzétek Kálvint, hogy viszi keresztül Genfben egy állam szervezését, amelyik világraszóló példán mutatja, hogy lehet élni úgy, hogy az ember nem az élvezetért és nem a haszonért él, hanem, hogy átömljék rajta egy magasabb élet: a szellem élete, átsugározzék rajta az Isten dicsősége; hogy lehet ipart, kereskedelmet, tudományt, politikát az ő dicsősége szolgálatába állítani. Ez az átszellemesült arcú ember, ez az új embertípus; ezzel fejezte be a modern embertípus megmintázását a protestantizmus.

Azért, ahol e szellemi arc vonásai ragyognak ránk az embervilágból, ott a protestantizmus boldogan üdvözli a testvért, ha nem keresztelték is protestánsnak, ha kívül van is minden keresztyén egyházon. Mert a protestantizmus nem felekezet, nem egyház, mert több ezeknél: életeszmény, emberideál. Nem kell erőltetnünk a protestáns tudományt, művészetet, erkölcsöt, kulturát; ahol tudomány él, amely nem akar egyebet, mint szemtől-szembe nézni a valósággal, hogy megértse, amely nem keres mást. mint az igazságot; ahol meglátják, hogy a valóság lényege, középpontja és célja a szellem, ahol tehát erkölcs, művészet, kultúra a szellemet gazdagítja, szolgálja, dicsőíti: ott a protestantizmus szelleme él. A lélek természettől fogva keresztyén, mondta Tertullianus; nem úgy van-e, hogy a lélek természettől fogva protestáns is? Protestáns, ez a szó azt teszi: tiltakozó; aki tiltakozik, mikor szabadságát bilincsbe akarja verni akár szuronyos tábor, akár a vér és ösztön lázadása; aki tiltakozik a hazugság ellen, a szenny és a rontás ellen, nem azért, mert így célszerűbb, ajánlatosabb, mert így divatos, vagy több a haszna, hanem mert ez az egyetlen egy létmód számára: úgy élni, ahogy szellemi volta parancsolja, hogy a lélek az úr, a többi szolgál -- az protestáns; *azért* protestáns a lélek ter-

mészettől fogva, azért, amiért keresztyén is; azért, mert ő született fenség, ő az isteniúság részese. Ezért olyan felségesen nagy dolog protestánsnak lenni.

Ennek az egyetlen létmódnak szüntelen megújuló erőforrása az evangélium; szüntelen őrállója tehát az, aki azt a forrást gondolja, élő vizét tisztán tartja, szomjas lelkekbe szétosztja: ez a protestáns egyház boldog alázattal birt szerepe. „Úgy fényljk a ti világosságotok, hogy az emberek látván a ti jótetteiteket, dicsőítsék a mennyei Atyát“: ez minden ember számára az élet eszménye. Megláttatni minden emberrel, hogy ez az ő életének értelme, ez a protestáns egyház küldetése. Rajtunk kell keresztül áramlania az életbe az evangélium erőinek, nem mintha más egyház, más ember nem volna éppen úgy erre küldetve, hanem mert a mi hivatásunk: semmi egyebet, éppen csak ezt az evangéliumi szellemet ömlesztetni át az életbe. Hatalom? Politikai nagyság? Fejedelemségek? Kincsek garmadája? A mi országunk nem e világból való. Az emberi lélek nem azokból él; a *mi* küldetésünk, a mi létjogunk: megtartani a léleknek azt, amiből él, megtartani a lelket az életnek; azért olyan nagy dolog protestánsnak lenni, protestáns egyházban élni, mert rajtunk kell a világnak meglátnia, mit jelent az: ti vagytok a világ világossága, mert jaj, ha a világosság elsötétül, óh jaj, ha a só megízetlenül. Jaj nekünk, ha mi protestánsok valaha elfelejtünk, hogy az életnek egyetlen egy létmódja lehet: lélekben és igazságban szolgálni az Urat; ha mi valaha elfelejtünk, mit jelent a világnak az ősi vallástétel: te vagy a Krisztus.

*

Kevés szavam van még hátra, testvérek. Tudjátok, milyen buzgón, milyen jóhiszeműen hirdetnek ma új életeszményeket, új boldogságot, új örömhírt: az egyik több fizetést, a másik több érdekközösséget, a harmadik láncok tördelését.

Fölcserélnétek-e mindezzel, odaadnátok-e mindezért a mi ősi eszményünket, a *mi* evangéliumunkat? Elcserélnétek-e a nap-sugárt — szegény, pislákoló mécsért? Vigyázzatok: a fejsze immár a fáknak gyökerére vettetett. Gyökéreltető erő: magyar keresztyénség, magyar protestantizmus, most jött el a történelmi óra, hogy megbizonyítsuk, mit jelent protestánsnak, keresztyénnek lenni. Óh, sok mulasztásért kell vezekelnünk, sok bűnért bűnhődnünk. Megalkuvók voltunk, engedték elhatalmasodni a gyöngeséget — visszaélni erőtlensége kiváltóságával a gyöngeséget. Igen magas volt az eszmény, mi is lealkudtunk belőle. Csupa belsőségnek kellene lennünk, s még prédikációnk, még imádságunk is sokszor csak dübörgő visszhang, külső pipere, szózuhatag. Nem voltunk erősek megakadályozni a modern életet, mikor a hivatásból hivatalt csinált, az eszményből bőven kamatozó vállalkozást, mikor a lángelmét betegségnek mondta, s az emberből, aki született fenség, egy gépalkatrészt csinált, egy számot, — óh, hogy lehettünk volna erősek, mikor mi is már-már a vérben kezdtünk hinni és az aranyban, a dolgokban kerestünk erőt, közbenjárót — úgy néztünk a reformáció, a keresztyénség hősi világára, mint ami olyan messze van tőlünk, olyan elérhetetlen, — csaknem érthetetlen; Lutherról, Kálvinról tudtuk — ezt a két nevet; Jézusról — hánynak volt köztünk személyes élménye Jézussal? Azért apadt el erőnk, azért szegényedtünk el magunk, azért maradtunk el a modern ember-eszmény formálói közül.

Pedig az emberarc torznak érzi magát, amíg avatott ujjak ki nem dolgozzák rajta az isteni előkép szellemi vonásait. Ez a te hivatásod, protestáns egyház. Nem jutalomért, nem hírért, nem hatalomért, hanem mert ez a te lényeged. Íme, egy forrongó, vajudó világ vár, egy új, hisszük: egy boldogabb ember születési perce; ki fogja beírni lelkébe a legtisztább boldogság létparancsát? Ki emeli fel, hogy meg-

lássá magát az emberi élet ideáljának tükrében? Protestáns egyház, a világ vár. Hozzá tudsz-e nőni feladatodhoz? Megremegsz? Ez a boldog remegés, legyen ez a hivatás megérzésének szent izgalma. Jer. Ismered az emberi lélek lét-törvényét, tudod, hogy létparancsa: lélekben és igazságban imádni az Istent, tudod, hogy lehet, mert kell; tudod, hogy van egy boldog kezességünk. Jertek, Ő vár. Nézzétek, mint ragyognak fel az arcok, amint rájuk esik egy-egy sugár az ő arcáról; protestáns egyház, szellemtábora élére vár téged mert te tudod ősi értelmét az életfakasztó élménynek, — jer, mutasd meg az új embernek, mit jelent az életfakasztó valástétel: te vagy a Krisztus, az Út, az Igazság, — te vagy az Élet.

DEBRECENI EGYETEM KÖNYVTÁR

Lelt.

11.001-1955

